

שיעור מס' 52: חנה, בת יפתח ובנות צלפחד - בין מקרא למדרש

ד"ר ברכי אליצור brachi@herzog.ac.il

1. ספרי דברים קנז עמ' 209
מכאן אמרו האיש ממנים פרנס על הציבור ואין ממנים האשה פרנסת על הציבור
2. בראשית רבה סה, לה עמ' 715
ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה למה ליצחק תחילה [...] שדרכה שלאשה להיות יושבת בתוך ביתה ודרך האיש להיות יוצא בשוק ולמד בינה מבני אדם וזה על שכהו עיניו ויושב בבית לפיכך ליצחק תחילה.
3. תנחומא [נ] וישלח ה
ילמדנו רבינו מהו שתצא אשה בעיר של זהב בשבת, כך שנו רבותינו לא תצא אשה בעיר של זהב [...] רבנן אמרי אף בחול אסור לצאת בהן לר"ה מפני שהעם מסתכלין בה ופגם הוא לאשה, שלא נתנו תכשיטין לאשה אלא שתהא מתקשטת בהן לתוך ביתה [...] לכך צריכה אשה להיות יושבת בתוך הבית ולא תצא לרחוב שלא תכשל עצמה ולא תביא מכשול לבני אדם ונמצאו מסתכלין באשת איש א"ר יהודה בר שלום [...] שלא תצא ותגרום תקלה לעצמה, שהרי דינה בת יעקב בשביל שהיתה רגילה פדרנית גרמה תקלה לעצמה, מנין ממה שקראו בענין ותצא דינה.
4. בבלי ברכות לא ע"א – ע"ב
ויחשבה עלי לשכרה [...] ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין [...] ותען חנה ותאמר לא אדני - אמר עולא ואיתימא רבי יוסי ברבי חנינא, אמרה ליה: לא אדון אתה בדבר זה, ולא רוח הקודש שורה עליך, שאתה חושדני בדבר זה. איכא דאמרי, הכי אמרה ליה: לא אדון אתה, לאו איכא שכינה ורוח הקודש גבך, שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות, מי לא ידעת דאשה קשת רוח אנכי?
ותדר נדר ותאמר ה' צבאות, אמר רבי אלעזר: מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא צבאות עד שבאתה חנה וקראתו צבאות; אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד? משל למה הדבר דומה - למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו, בא עני אחד ועמד על הפתח, אמר להם: תנו לי פרוסה אחת! ולא השגיחו עליו; דחק ונכנס אצל המלך. אמר לו: אדוני המלך, מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פרוסה אחת?
אם ראה תראה, אמר רבי אלעזר: אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, אם ראה - מוטב, ואם לאו - תראה, אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, וכיון דמסתתרנא משקו לי מי סוטה, ואי אתה עושה תורתך פלסתר, שנאמר: ונקתה ונזרעה זרע...
בעניי אמתך אל תשכח את אמתך, ונתתה לאמתך. אמר רבי יוסי ברבי חנינא: שלש אמתות הללו למה - אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, שלשה בדקי מיתה בראת באשה, ואמרי לה: שלשה דבקי מיתה, ואלו הן: נדה וחלה והדלקת הנר, כלום עברתי על אחת מהן? [...]
חנה היא מדברת על לבה - אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא: על עסקי לבה. אמרה לפניו: רבונו של עולם, כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה, עינים לראות, ואזנים לשמוע, חוטם להריח, פה לדבר, ידיים לעשות בהם מלאכה, רגלים להלך בהן, דדים להניק בהן; דדים הללו שנתת על לבי למה, לא להניק בהן? תן לי בן ואניק בהן [...]

שיעור מס' 52: חנה, בת יפתח ובנות צלפחד - בין מקרא למדרש

ד"ר ברכי אליצור brachi@herzog.ac.il

ואמר רבי אלעזר: חנה הטיחה דברים כלפי מעלה, שנאמר: ותתפלל על ה' - מלמד, שהטיחה דברים כלפי מעלה.

5. משנה סוטה ג מ"ד

אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלאת גידין והם אומרים הוציאוה הוציאוה שלא תטמא העזרה. אם יש לה זכות היתה תולה לה. יש זכות תולה שנה אחת יש זכות תולה שתי שנים יש זכות תולה שלש שנים מכאן אומר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה רבי אליעזר אומר כל המלמד בתו תורה כאילו לומדה תפלות רבי יהושע אומר רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות.

6. בראשית רבה יח, כב עמ' 162 – 163; מה, ה עמ' 452 - 453

ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי ויבן כת' התבונן מאיכן לברותה, אמר לא נברא אותה מראש שלא תהא מוקרת ראשה, ולא מן העין שלא תהא סוקרנית, ולא מן האוזן שלא תהא צייתנית, ולא מן הפה שלא תהא דברנית, ולא מן הלב שלא תהא קונתנית, ולא מן היד שלא תהא משמשנית, ולא מן הרגל שלא תהא פורסנית אלא ממקום צנוע באדם אפילו בשעה שאדם עומד ערום אותו מקום מכוסה, ועל כל אבר ואבר שהיה בורא היה אומר לה אשה צנועה אשה צנועה, אפעלפיכן ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם (משלי א כה) [בדב"ר: ואעפ"כ לא הועיל לו כלום, וכל מה שנתכוון הקב"ה שלא יהו בה כולהן בכשרות שבהן], לא בראתי אותה מן הראש והרי היא מוקרת ראשה ותלכנה נטויות גרון, ולא מן העין והרי היא סוקרנית ומסקרות עינים, ולא מן האוזן והרי היא צייתנית ושרה שומעת פתח האהל, ולא מן הלב והרי היא קונתנית ותקנא רחל, ולא מן היד והרי היא ממשמשנית ותגנוב רחל את התרפים ולא מן הרגל והרי היא פרסנית ותצא דינה) ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך...רבנין אמ' ארבע מידות נאמרו בנשים גרגרניות צייתניות עצלניות קנאות, גרגרניות ותקח מפיריו, צייתניות ושרה שומעת, עצלות מהרי שלש סאים, קנאות ותקנא רחל, ר' יהושע בר נחמיה אמר אף איסטטניות ודברניות, איסטטניות ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, דברניות ותדבר מרים ואהרן וגו', ר' לוי אמר אף גנבות ופרסניות, גנבות ותגנוב רחל את גו', פרסניות ותצא דינה.

7.

סיפור חנה

סיפור בת יפתח

וְכַעֲסָתָה צָרְתָה גַם כַּעַס בְּעִבּוֹר
 הִרְעַמָּה כִּי סָגַר ה' בְּעַד רַחֲמָה: וְכֵן
 יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְּשָׁנָה מִדֵּי עֲלֹתָה בְּבֵית
 ה' כֵּן תִּכְעַסְנָה וְתִבְכֶּה וְלֹא תֵאָכֵל:
 (שמ"א א, ו - ז).

וַיִּפְתַּח הַגִּלְעָדִי הָיָה גִבּוֹר חַיִּל
 וְהוּא בֶן אִשָּׁה זוֹנָה וַיּוֹלֵד גִּלְעָד
 אֶת יַפְתָּח: וַתֵּלֶד אִשָּׁת גִּלְעָד לוֹ
 בָּנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי הָאִשָּׁה וַיִּגְרְשׁוּ
 אֶת יַפְתָּח וַיֵּאמְרוּ לוֹ לֹא תִנְחַל
 בְּבֵית אָבִינוּ כִּי בֶן אִשָּׁה אַחֲרֵת
 אָתָּה: (שופ' יא, א - ב)

סכסוך בין בני
 המשפחה הכולל
 התנכרות בין שתי
 משפחות האב

וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְּשָׁנָה מִדֵּי עֲלֹתָה
 בְּבֵית ה' כֵּן תִּכְעַסְנָה וְתִבְכֶּה וְלֹא

וַתֵּאמֶר אֶל אָבִיהָ יַעֲשֶׂה לִּי הַדָּבָר
 הַזֶּה הֲרַפָּה מִמֶּנִּי שָׁנִים חֲדָשִׁים
 וְאֶלְכָה וַיִּרְדְּתִי עַל הַהָרִים

נשים המבכות מצב
 נשי

תאכל: והיא מרת נפש ותתפלל
על ה' ובכה תבכה: (שמ"א א, ז; י)

ואבכה על בתולי אנכי ורעותי:
ויאמר לכי וישלח אותה שני
חדשים ותלך היא ורעותיה
ותבך על בתוליה על ההרים:
(שופ' יא, ל"ז – ל"ח)

ותדר נדר ותאמר ה' צבאות א
ם ר א ה ת ר א ה בעני אמתך
וזכרתני ולא תשפח את אמתך
ונתתה לאמתך זרע אנשים
ונתתיו לה' כל ימי חייו
ומורה לא יעלה על ראשו: (שמ"א
א, יא)

וידר יפתח נדר לה' ויאמר א
ם נתון תתן את בני עמון
בנדי: והיה היוצא אשר יצא
מדלתי ביתי לקראתי בשובי
בשלוש מבני עמון והיה לה'
והעליתהו עולה: (שופ' יא, ל –
ל"א)

הגיבורים נודרים
נדר במידה
שבקשתם תתמלא,
לשון הנדר זהה,
והנדר עוסק
בהקדשת פרי הנדר
לה'

ותבאהו בית יקוק שלו והנער
נער: (שמ"א א, כ"ד)

ויעש לה את נדרו אשר נדר
(שופ' יא, ל"ט)

תוצאת הנדר היא
הקדשת הבן/בת
לה'.

וחנה לא עלתה פי אמרה לאישה
עד גמל הנער והבאתיו ונראה את
פני ה' וישב שם עד עולם: ויאמר
לה אלקנה אישה עשי הטוב
בעיניך שבי עד גמלך אתו אך יקם
ה' את דברו ותשב האשה ותינק
את בנה עד גמלה אתו: (שמ"א א,
כ"ב – כ"ג)

ותאמר אל אביה יעשה לי הדבר
הזה הרפה ממני שנים חדשים
ואלכה וירדתי על ההרים
ואבכה על בתולי אנכי ורעותי:
ויאמר לכי וישלח אותה שני
חדשים ותלך היא ורעותיה
ותבך על בתוליה על ההרים:
(שופ' יא, ל"ז – ל"ח)

קיום הנדר מתעכב
לבקשת הגיבורים,
והענות בני
משפחתם.

רמתים צופים

מצפה

מקום ההתרחשות

ועלה האיש ההוא מעירו מימים
מימה להשתחות ולזבח לה'
צבאות בשלה (שמ"א א, ג)
ומעיל קטן תעשה לו אמו
והעלתה לו מימים מימה
בעלותה את אישה לזבח את זבח
הימים: (שמ"א ב, י"ט)

מימים מימה תלכנה בנות
ישראל לתנות לבת יפתח
הגלעדי ארבעת ימים בשנה:
(שופ' יא, מ)

בסיפור מוזכר
המונח הנדיר
'מימים מימה'

ועלי שמר את פיה: (שמ"א א, א,
י"ב)

ותאמר אליו אבי פציתה את פיק
אל ה' עשה לי כאשר יצא מפיק
(שופ' יא, ל"ו)

התייחסות למוצא
פיהם של הגיבורים

8. בראשית רבה ס, עמ' 641 – 644

ארבעה הן שתבעו שלא כהוגן, לשלשה ניתן להם כהוגן ולאחד ניתן לו שלא כהוגן [...] יפתח שאל
שלא כהוגן והשיבו הקדוש ברוך הוא שלא כהוגן, שאל שלא כהוגן שנ' וידר יפתח נדר ל"י ויאמר
וגו' והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי וגו' (שופטים יא ל - לא), אמר לו הקדוש ברוך הוא אילו
יצא גמל אחד חמור אחד או כלב אחד הייתה מעלהו לי לעולה, מה עשה לו הקדוש ברוך הוא,
והשיבו שלא כהוגן וזימן לו את בתו הה"ד ויבא יפתח המצפתה אל ביתו וגו' [...].

תנחומא [ו] בחוקותי ה

והנה בתו יוצאת לקראתו ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי וגו', ואנכי פציתי פי אל ה' ולא אוכל לשוב (שם, שם ל"ה), והלא פנחס היה שם והוא אומר לא אוכל לשוב, אלא פנחס אמר אני כהן גדול בן כ"ג ואיך אלך אצל עם הארץ, יפתח אמר אני ראש שופטי ישראל ראש הקצינים אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט, מבין תרויהון אבדת ההיא עלובתא מן עלמא, ושניהם נתחייבו בדמיה, פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש, יפתח נתפזרו עצמותיו שכן כתיב (שם יב, ז) ויקבר בערי גלעד.

כיון שבקש לקרבה היתה בוכה לפניו אמרה לו בתו: אבי יצאתי לקראתך בשמחה ואתה שוחט אותי שמא כתב הקדוש ברוך הוא בתורה שיהו ישראל מקריבין לפני הקדוש ברוך הוא נפשות אדם, אין כתיב בתורה אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה (ויקרא א) מן הבהמה ולא מן בני אדם? אמר לה בתי נדרתי והיה היוצא אשר יצא והעליתיהו עולה, שמא כל הנודר יכול הוא שלא לשלם נדרו? אמרה ליה והרי יעקב אבינו שנדר כל אשר תתן לי וגו' (בראשית כח) ונתן לו הקדוש ברוך הוא שנים עשר בנים, שמא הקריב להקב"ה אחד מהם, ולא עוד אלא חנה שאמרה ותדר נדר ותאמר ה' צבאות אם ראה תראה וגו' (שמ"א א) שמא הקריבה את בנה לפני הקדוש ברוך הוא? כל הדברים האלה אמרה לו ולא שמע לה, כיון שראתה שלא שמע לה אמרה לו הניחני וארד אצל ב"ד שמא ימצאו פתח לנדרך שנאמר (שופטים יא) הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים וגו', אמר רבי זכריה וכי יש אדם יורד על ההרים והלא בני אדם עולים להרים, מהו וירדתי על ההרים אלו סנהדרין כמה שנא' (מיכה ו) שמעו הרים את ריב ה'.

הלכה אצלם ולא מצאו פתח ליפתח ולהתיר לו את נדרו בעון אותן ששחט משבט אפרים, ועליו הוא אומר (משלי כח) גבר רש ועושק דלים מטר סוחף ואין לחם, גבר רש ועושק דלים זה יפתח שהיה רש בתורה כגורפו של שקמה שהיה עושק את הדלים שנאמר (שופטים יב) ויאמרו לו אמר נא שבולת ויאמר סבלת ולא יכין לדבר כן, והיה שוחטן לפיכך מטר סוחף ואין לחם שהיה לו מי שיתיר את נדרו אלא ואין לחם שהעלים הקדוש ברוך הוא מהם את ההלכה שלא ימצאו פתחו להתיר לו את נדרו.

עלה ושחטה.

ורוח הקדש צווחת נפשות הייתי רוצה שתקריב לפני? "אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי" (ירמיה ז) [...]

9. בבלי בבא בתרא קיט ע"ב

תנא: בנות צלפחד חכמניות הן, דרשניות הן, צדקניות הן [...] צדקניות הן - שלא נישאו אלא להגון להן. תני רבי אליעזר בן יעקב: אפילו קטנה שבהן לא נשאת פחותה מארבעים שנה.

מכילתא דר"י פסחא יז

10. למען תהיה תורת ה' בפיק למה נאמר לפי שנאמר והיה לך לאות שומע אני אף הנשים במשמע והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפילין מצות עשה אם למדת על מזוזה שהיא נוהגת בנשים כבאנשים יכול אף תפילין ינהגו בנשים כבאנשים ת"ל למען תהיה תורת ה' בפיק, לא אמרתי אלא במי שהוא חייב בתלמוד תורה, מכאן אמרו הכל חייבין בתפילין חוץ מנשים ועבדים. מיכל בת כושי היתה מנחת תפילין.